

Tomasz Młynarski

główny specjalista w Biurze Rzecznika Ubezpieczonych

Odpowiedzialność cywilna i ubezpieczeniowa za szkody wyrządzone w związku z ruchem ciągników rolniczych

W świetle definicji zawartej w art. 2 pkt 44 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (tekst jedn. Dz. U. z 2012 r., poz. 1137 z późn. zm.) ciągnik rolniczy jest to pojazd silnikowy, którego konstrukcja umożliwia rozwijanie prędkości nie mniejszej niż 6 km/h, skonstruowany do używania łącznie ze sprzętem do prac rolnych, leśnych lub ogrodniczych; ciągnik taki może być również przystosowany do ciągnięcia przyczep oraz do prac ziemnych.

Posiadacz ciągnika musi zawrzeć umowę ubezpieczenia OC

Ciągnik rolniczy jest również pojazdem mechanicznym w rozumieniu ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 392 z późn. zm.; dalej: u.u.o.). Na posiadaczach pojazdów mechanicznych ciąży zaś obowiązek zawarcia umowy obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów (art. 23 ust. 1 u.u.o.).

Stosownie do art. 34 u.u.o., z ubezpieczenia tego odszkodowanie przysługuje wtedy, gdy posiadacz lub kierujący pojazdem mechanicznym (a więc również ciągnikiem rolniczym) są obowiązani do odszkodowania za wyrządzoną w związku z ruchem tego pojazdu szkodę, będącą następstwem śmierci, uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia bądź też utraty, zniszczenia lub uszkodzenia mienia. Za szkodę powstałą w związku z ruchem pojazdu mechanicznego uważa się również szkodę powstałą podczas i w związku z:

- 1) wsiadaniem do pojazdu mechanicznego lub wysiadaniem z niego;
- 2) bezpośrednim załadowywaniem lub rozładowywaniem pojazdu mechanicznego;
- 3) zatrzymaniem lub postojem pojazdu mechanicznego.

Warto przy tym podkreślić, iż na użytek prawa cywilnego powszechnie przyjmowana jest szeroka koncepcja ruchu pojazdu, znacznie szersza niż tylko w znaczeniu czysto fizycznym. Pojazd jest zatem zawsze w ruchu, gdy się przemieszcza (również siłą

bezwładności), jak też, gdy wprowadzie się nie porusza, ale pracuje w nim silnik. W ruchu w znaczeniu prawnym znajduje się także pojazd zatrzymany, a więc chwilowo unieruchomiony, z wyłączonym silnikiem, lecz bez opuszczenia go przez kierującego i pasażerów, a także pojazd unieruchomiony na trasie na skutek awarii. Ruch kończy dopiero postój pojazdu, czyli zaparkowanie go w trwały sposób (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 1976 r., sygn. akt IV CR 241/76, i z dnia 7 kwietnia 2005 r., sygn. akt II CK 572/04).

Odpowiedzialność odszkodowawcza wynikająca z ruchu ciągnika

W przypadku szkody wyrządzonej w związku z ruchem ciągnika rolniczego odszkodowanie z obowiązkowego ubezpieczenia OC ustala się i wypłaca w granicach odpowiedzialności cywilnej jego posiadacza lub kierującego (art. 36 ust. 1 zd. 1 u.u.o.). Należy w związku z tym wyjaśnić, iż kierujący ciągnikiem, niebędący jego posiadaczem, zawsze odpowiada na zasadach ogólnych, czyli według zasady winy określonej w art. 415 k.c. Jeżeli zaś chodzi o odpowiedzialność posiadacza ciągnika to kluczową kwestią jest tu odpowiedź na pytanie, czy i ewentualnie kiedy ciągnik rolniczy może zostać uznany za „mechaniczny środek komunikacji”, o którym mowa w art. 436 § 1 k.c., a które to określenie nie zostało w żaden sposób zdefiniowane.

W orzecznictwie sądów nie budzi żadnych wątpliwości, iż posiadacz ciągnika przeznaczonego do prac w gospodarstwie rolnym ponosi odpowiedzialność za szkodę na osobie lub mieniu, wyrządzoną przez ruch tegoż ciągnika, na zasadzie ryzyka przewidzianej w art. 436 § 1 w zw. z art. 435 § 1 k.c. Posiadacz ten odpowiada zatem na zasadzie winy jedynie w razie kolizji mechanicznych środków komunikacji (będących w ruchu) albo też w razie szkody na osobie przewożonej z grzeczności, zgodnie z zastrzeżeniem poczynionym w art. 436 § 2 k.c.

Na potwierdzenie powyższego stwierdzenia przywołać można kilka znaczących orzeczeń Sądu Najwyższego, poczynając od uchwały z dnia 7 marca 1968 r. (sygn. akt III PZP 1/68). W jej uzasadnieniu podkreślono, iż przepis art. 436 § 1 k.c. nie stawia wymagania, żeby pojazd był przeznaczony do ruchu na drogach publicznych. Brak więc podstaw do ograniczania jego działania tylko do tej kategorii pojazdów. Ciągnik zaś jest pojazdem mechanicznym przeznaczonym do ciągnięcia pojazdów bez własnego napędu, czyli przyczep, naczep, maszyn rolniczych czy budowlanych. Ciągniki są napędzane niemal wyłącznie silnikami spalinowymi, są więc poruszane za pomocą sił przyrody. Przeznaczenie ciągnika w danym momencie do takich czy innych celów nie może zaś zmieniać jego charakteru, gdyż z istoty swej jest on środkiem komunikacji.

Również w wyroku z dnia 6 lipca 1999 r. (sygn. akt III CKN 312/98) Sąd Najwyższy przychylił się do takiego stanowiska. Zauważył przy tym, że ciągniki rolnicze podlegają rejestracji, mogą poruszać się po drogach publicznych jako środki transportu (komunikacji), a ich posiadacze podlegają obowiązkowi ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody związane z ich ruchem. Od dawna przyjmowany jest też pogląd, że odpowiedzialność na podstawie art. 436 § 1 k.c. nie jest związana z trakcyjną funkcją pojazdu w chwili zdarzenia (orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 26 sierpnia 1958 r, sygn. akt III CR 1370/57).

Kolejnym orzeczeniem, jakie warto przywołać, jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 czerwca 2002 r. (sygn. akt V CKN 1051/00). Tutaj również zauważa się, iż omawiany przepis nie stawia wymagania, by pojazd był przeznaczony do ruchu na drogach publicznych, nie wyłącza też z zakresu jego obowiązywania żadnych pojazdów ze względu na kryterium celu, jakiemu służą. Ciągnik rolniczy pozostaje ze swojej istoty środkiem transportu (w znaczeniu potocznym: przewóz ludzi i ładunków, różnymi środkami lokomocji), a w rozumieniu art. 436 § 1 k.c. środkiem komunikacji (w powszechnym rozumieniu jest to utrzymywanie łączności między różnymi miejscami przy pomocy środków lokomocji, ale też przewożenie ludzi i ładunków) niezależnie od jego przeznaczenia w danym momencie.

Szkoda wyrządzona w związku z ruchem maszyny złączonej z ciągnikiem

Co istotne, w ostatnim z przywołanych orzeczeń Sąd Najwyższy stwierdził także, iż ciągnik rolniczy dokonujący wraz z zagregowaną z nim maszyną rolniczą uprawy gruntu jest mechanicznym środkiem komunikacji w rozumieniu tego przepisu. Stwierdzenie to ma niezwykle istotne reperkusje praktyczne, o czym świadczyć może dla przykładu sprawa, która znalazła rozstrzygnięcie w wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 lutego 2012 r. (sygn. akt I ACa 1382/11). Powód i jego brat pojechali na pole ciągnikiem, do którego podłączona była za pomocą wału napędowego maszyna do prasowania słomy. W pewnym momencie brat powoda został zawołany do pracującego w pobliżu kombajnu i odszedł od ciągnika, zostawiając go z włączonym silnikiem i podłączoną prasą do słomy. W tym czasie powód uległ wypadkowi z udziałem maszyny prasującej – brat odnalazł go nieprzytomnego i pozbawionego ręki, która została wciągnięta w maszynę. W tak zakreślonym stanie faktycznym Sąd Apelacyjny podkreślił, iż ciągnik rolniczy ze swej istoty jest przeznaczony do napędzania innych maszyn rolniczych, zaś maszyna nieposiadająca własnego napędu połączona z ciągnikiem, tak jak maszyna do prasowania słomy, wprawiana jest w ruch za pomocą silnika ciągnika. Wypadek spowodowany działaniem maszyny złączonej z ciągnikiem należy zatem traktować jako spowodowany ruchem pojazdu mechanicznego. Nie

ma przy tym znaczenia, że okoliczności wypadku związane były wyłącznie z pracą maszyny, a nie z ciągnikiem ją napędzającym, bowiem środkiem komunikacji, o którym mowa w art. 436 § 1 k.c. jest ciągnik rolniczy wraz ze sprzężoną z nim maszyną. Odpowiedzialność odszkodowawczą ponosi w związku z tym pozwany zakład ubezpieczeń na podstawie umowy obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadacza ciągnika.

Inny przykład z praktyki sądów powszechnych to wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 25 czerwca 2013 r. (sygn. akt I ACa 247/13). Wypadkiem, za który odpowiedzialność odszkodowawczą ponosi zakład ubezpieczeń ubezpieczający w zakresie OC posiadacza ciągnika rolniczego, zostało uznane zdarzenie, do którego doszło w trakcie opróżniania szamba za pomocą beczki na fekalia połączonej z ciągnikiem za pomocą wału napędowego. Kierujący ciągnikiem poprosił swojego ojca, by ten sprawdził przez okienko w beczce poziom jej napełnienia. Ojciec przeszedł więc do przedniej części beczki, w pobliże pracującego wału napędowego. W tym momencie kierującemu ześlizgnęła się noga z naciśniętego pedału sprzęgła, w wyniku czego nastąpiło gwałtowne szarpnięcie do przodu ciągnika, a uszkodzony został popchnięty przyczepą i upadł na wał napędowy, co spowodowało u niego ciężkie obrażenia ciała. Ubezpieczyciel odmówił zapłaty zadośćuczynienia za krzywdę, jednak sądy obu instancji nie miały wątpliwości, że wypadek ma związek z ruchem pojazdu mechanicznego.

Odpowiedzialność ubezpieczyciela za szkody związane z ruchem ciągnika

Należy podkreślić, iż rzeczą zupełnie normalną jest, że wypadek związany z szeroko rozumianym ruchem pojazdu mechanicznego pozostaje w związku przyczynowym nie tylko z tym ruchem, ale także np. działalnością gospodarczą prowadzoną przez posiadacza pojazdu czy prowadzeniem przez niego gospodarstwa rolnego. Ciągnik rolniczy, niezależnie od tego, czy służy do transportu towaru załadowanego na przyczepę, czy też do przemieszczenia maszyny rolniczej z nim złączonej, a nawet do pracy w polu przy użyciu złączonego z nim sprzętu rolniczego, jest jednak bez wątpienia środkiem komunikacji, o którym mowa w art. 436 § 1 k.c., a zatem jego posiadacz może ponosić odpowiedzialność opartą na zasadzie ryzyka. Nie ma bowiem przesądzającego znaczenia funkcja pojazdu wypełniana w momencie powstania szkody, lecz to, czy szkoda ta powstała w związku z ruchem tego pojazdu (tak również Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 21 maja 2009 r., sygn. akt V CSK 444/08, i z dnia 19 grudnia 2013 r., sygn. akt II CSK 157/13).

Posiadacz ciągnika rolniczego jest ponadto objęty obowiązkiem zawarcia ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Za szkodę wyrządzoną w

związku z ruchem ciągnika odpowiada zatem również ubezpieczyciel w ramach tego ubezpieczenia, z wyjątkiem jedynie szkód enumeratywnie wymienionych w art. 38 ust. 1 u.u.o. (zob. także G. Bieniek, *Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe*, Warszawa 2006, s. 12-16). Dotyczy to również szkody wyrządzonej ruchem maszyny złączonej z ciągnikiem i napędzanej dzięki pracy jego silnika (zob. także nieprawomocny wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 25 października 2013 r., sygn. akt I C 723/12).

Wskazuje się natomiast na ogół, że szkoda wyrządzona w związku z ruchem ciągnika rolniczego nie jest objęta obowiązkowym ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej rolników. Zgodnie bowiem z art. 50 ust. 2 u.u.o., z ubezpieczenia OC rolników odszkodowanie przysługuje również wtedy, gdy szkoda powstała w związku z ruchem pojazdów wolnobieżnych w rozumieniu przepisów Prawa o ruchu drogowym, będących w posiadaniu rolników posiadających gospodarstwo rolne i użytkowanych w związku z posiadaniem tego gospodarstwa rolnego. Ciągnik rolniczy jest zaś odrębną kategorią pojazdów i nie może być utożsamiany z pojazdem wolnobieżnym. Dlatego też ubezpieczenie OC rolników obejmuje jedynie te szkody związane z ruchem pojazdów, które powstały w związku z ruchem pojazdów wolnobieżnych (np. wyrok Sądu Okręgowego w Częstochowie z dnia 30 października 2012 r., sygn. akt I C 244/11).

Warto przy okazji wspomnieć, iż podobne do wyżej opisanych problemy z uzyskaniem świadczenia od ubezpieczyciela mogą dotyczyć także ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków (NNW). Przedmiotem takiego ubezpieczenia są na ogół następstwa nieszczęśliwych wypadków powstałych w związku z ruchem pojazdu oraz podczas wsiadania i wysiadania z niego. Również więc wówczas, gdy do wypadku dojdzie w trakcie pracy ciągnika na polu uprawnym, jego negatywne dla osoby ubezpieczonej następstwa będą objęte ubezpieczeniem NNW (por. wyrok Sądu Rejonowego w Ząbkowicach Śląskich z dnia 26 lutego 2014 r., sygn. akt I C 12/13).